

EKONOMİK COĞRAFYA

Doç. Dr. Nuri YAVAN

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Coğrafya Bölümü
Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı
nuri.yavan@ankara.edu.tr

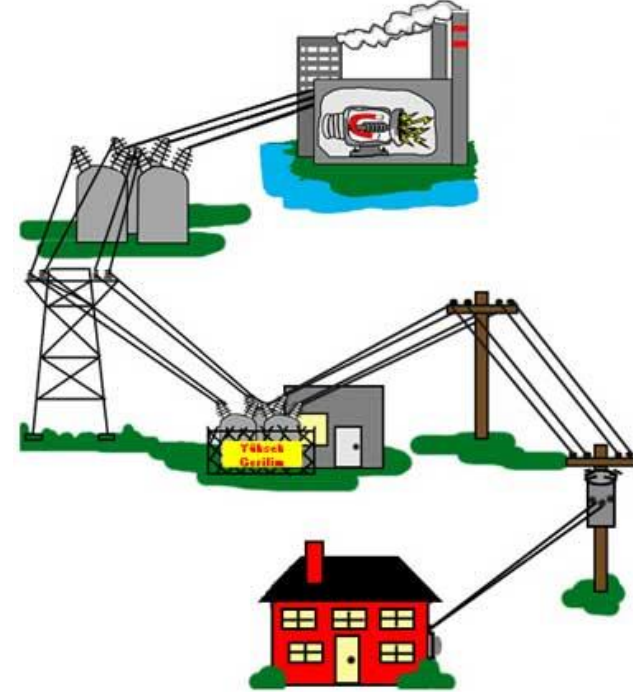

İKTİSADİ SİSTEMLER, EKONOMİK COĞRAFYA VE KAMU POLİTİKALARI

- **Dersin İçeriği**
- Ekonomik (İktisadi) Sorun
- İktisadi sistemler
 - Kapitalizm
 - Neo-Liberalizm
 - Keynesyen yaklaşım
 - Sosyalizm
 - Sosyalist Yaklaşım
 - Karma ekonomi
 - 3. Yol ve Alternatif Yaklaşımlar

EKONOMİK (iktisadi) SORUN

- **Ekonomik sorun** diğer adıyla iktisadi problem alternatif kullanım imkânları arasında kıt kaynakların nasıl dağıtılacağı problemine işaret eder.
- Kaynak serbest dolayısıyla fiyatlarının olmadığı durumda ekonomik sorun da olmayacaktır. Ancak çoğu kaynak kıttır ve bir fiyatı vardır. Kaynaklar miktarları az olduğu için değil, bu miktarın tüm tüketici isteklerini karşılamada yetersiz olduğu için kıttır.
- Kaynakların kıt ve farklı sonuçlara ulaşma alternatifinin bulunması seçimi zorunlu kılar. Bu nedenle iktisatçılar **hangi mal, nasıl ve kimin için üretilecek** sorularını alternatif cevaplarıyla birlikte değerlendirmek zorunda kalırlar.
- Sorun hanehalkı, firma ve devlet (hükümetler) arası kararlarının nasıl verileceği, bu kararların çatışıp çatışmadığıdır.
- **Milyonlarca karar arasında uyum nasıl sağlanacaktır?**
- **Ne kadar, nasıl, kim için üretileceği kim karar verecektir**

İktisadi Sorunlar ve İktisadi Sistemler

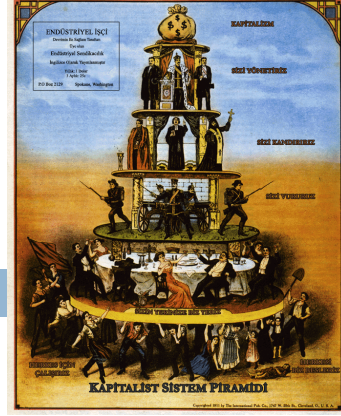

- İktisadi sorun, ülkelerin kıt kaynaklarının nasıl dağıtılacağı ile ilgilidir.
- Hangi malların ne kadar, nasıl ve kimin için üretileceği sorularına iktisatçılar yanıt ararlar.
- Peki bu mallar toplumdaki kişi ya da gruplar arasında nasıl bölüşürülecek? Herkes alabilecek mi, yoksa kimin alacağına devlet mi karar verecek?
- **İktisadi Sorunlar nasıl çözülecek?**
 - Bu sorunlar devletlerin benimsediği **İktisadi Sisteme** göre **ekonomi/kamu politikaları** yoluyla çözülür.
- **İktisadi sistem** “üretim, gelir dağılımı ve tüketim metodudur”. Eğer üreticilerle tüketiciler arasında kara dayanan bir aracı sınıf varsa ve özel mülkiyet kabul ediliyorsa “**kapitalist sistem**”, üretim devletin mülkiyetindeki firmalar tarafından yapılıyor ve yine bu kuruluşlarca tüketiciye aktarılıyorsa (kar amacı yok) “**sosyalist (kollektif) sistem**” ortaya çıkar.
- **Ekonomik sistem**, bir toplumda mal ve hizmetlerin üretimini, ticaretini, dağıtımını ve kaynakların üretime tahsis edilmesini düzenleyen, ayrıca üretimi kimlerin yapacağına karar veren uygulama ve ilkeler bütünüdür.

Üç Temel Ekonomik Sistem

- Ekonomik sistemlerin en belirleyici özelliği politik ve ideolojik kökenli olmalıdır.
- **Kapitalist sistemde** üretim faktörleri **özel mülkiyette**dir ve iktisadi faaliyetlerin düzenlenmesine **piyasalar** karar verir. Kapitalin çıkarları her zaman ön plandadır. Ayrıca büyük paralar kazanma olasılığı yüksektir. Devletin rolü özel mülkiyeti korumak ve piyasanın iyi işlemesi için gerekli ortamı sağlamaktır.
- **Sosyalist sistemde** üretim faktörlerinin **kolektif mülkiyetini** ve gelir dağılımını eşitleme girişimleri vardır. **Devlet** büyük ölçüde kaynakların mülkiyetine sahiptir. İktisadi sorunlara **merkezi planlama** örgütü karar verir.
- **Karma ekonomik sistemde** ise kapitalizmin ve sosyalizmin bir bileşimi söz konusudur. Her ikinin de çeşitli araçları kullanılır. Devlet güvenlik ve eğitim gibi kamu hizmetlerini karşılamakta, fakat çoğu kararlar piyasa mekanizması yardımıyla alınmaktadır.
 - Ör: Sosyal piyasa ekonomisi
 - “Müdahaleci/Denetimli Kapitalizm”

Kapitalist Sistem

- Kapital sermaye anlamındadır.
- Adam Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserinde Kapitalizmin temel prensiplerini ortaya koymuştur.
- Adam Smith sermaye kavramını ihtiyaçlar giderildikten sonra, başkalarını çalıştırmak ve üretim faktörlerini istihdam etmek üzere kullanılacak gelir bakiyesi şeklinde algılar.
- Kapitalizm ve kapitalist sistem denilince, özel sermayenin ve sermayedarların önemli yer işgal ettikleri rejimler anlaşılmaktadır.
- Sermaye gücü ve birikimi önemlidir.
- Toplum hayatında, sermayenin bir kuvvet unsuru rolü oynayabilmesi için;
 - Ferdi hak ve hürriyetlerin tam ve gelişmiş bulunması gerekir.
 - Paranın hakim rol oynadığı ve kredi mekanizmasının iyi bir şekilde işlediği piyasaların mevcut olması lazımdır.
 - Kişi iktisadi faaliyette bulunurken; daima kendi nakdi çıkarlarını dikkate alarak hareket eder (homo economicus) ve rasyonel (akılcı) dir.

- Tüketim, üretim ve faktör sahalarında herhangi bir devlet, kamu ve özel kuruluşların müdahalesi olmamalı (*birakınız yapsın, birakanız geçsinler*) *laissez-faire, laissez-passer* ilkesi iktisadi hayata hakim olmalıdır.
- Bu ise **liberalizm** içinde gerçekleşir.
- Kapitalizm, devlete karşı ferdi hak ve hürriyetlerin savunucusu bir sistem, liberalizm de devletin piyasaya gölge düşürmemesini isteyen çağın doktrini dir.
- Sözcük köküne bakıldığında (*Kapital: Sermaye*), üretici gücün para ve dolayısıyla sermaye birikimi olduğu savunulur.
- Üretim araçlarına özel sektörün sahip olması gerektiği öne sürülür.
- Devletin hemen her konuda üretim ve ticaretten uzak durması, yalnızca yasal düzenlemeleri yapması, toplumsal düzeni sağlaması ve başka bir şeye karışmaması savunulur.
- Devlet, sadece milli savunma/askerlik ve adalet/yargı işlevlerini üstlenir. Vergi toplamak ve para basmak dışında ekonomiye müdahale etmez.

Temel prensipleri şunlardır:

- Üretici güç Sermaye olarak görülür.
- Özel Sektör ve Üretim araçlarında özel mülkiyet esas alınır.
- Serbest Piyasa Ekonomisi geçerlidir.
- Kişi Yararı (Özel Hukukun) ön plana çıkması belirgindir.
- Çok Partili Siyasi Yaşam tercih edilir.

Kapitalist Sistemin Olumsuz Yönleri:

- Sermaye az sayıda kişide yoğunlaşır.
- Gelir dağılımı adaletsizdir.
- Parasal ve/veya statü gücü olmayanlar Fırsat Eşitliğinden yeterince yararlanamazlar.
- Güçlü firmalar zayıfları yokeder. Piyasada tekelleşme sonucu fiyatlar aşırı yükselebilir.
- Az ya da çok daima işsizlik mevcuttur.
- Enflasyon, yüksek faiz ve düşük ücretler nedeniyle insanların hayat standartları çok gerileyebilir.

Kapitalizmin Kurumları

- **Özel Mülkiyet:** Liberalizm kapitalist ekonominin işleyişi bakımından kaçınılmaz bir düşünce tarzı ise, böylesi bir toplumda üretim araçları mülkiyet hakkının özel şahıs ya da teşebbüslerin elinde olması ya da onlar tarafından kiralanmış bulunması şarttır. İnsan istediği üretim aracını, arzu ettiği miktarda satın alabilmeli, bunu ister kendisinde saklayabilmeli, isterse başkasına devredebilmelidir.
- **Tercih ve Girişim Serbestliği (Hürriyet) :** Teşebbüs serbestliği bir bakıma kapitalist sistemde özel kişi ya da firmaların iktisadi kaynakların, yani üretim faktörlerinin sağlanmasında hür olmaları, tercihlerine göre bu kaynakları herhangi bir malın üretimine ayırabilmeleri ve yine kendi tercihlerine göre üretilen malı piyasada satabilmeleri hürriyeti demektir. Tercih serbestliği ise, kaynak sahipleri ve sermayedarların, ellerindeki kaynakları uygun gördükleri yerlerde çalıştırma ya da kullanma hürriyetini ifade eder. Tüketicilerin davranışlarında hür olmaları da, bu kuruma girmektedir.
- **Şahsi Menfaat Güdüsü ve Kar Amacı:** Kapitalist toplumlarda, her birey davranışlarında özgürdür. Üretici ve müteşebbisler, karlarını maksimum kılmak için, çeşitli üretim araçlarını seçer, mal ve hizmet üretir ve bunları kar amacıyla piyasada satarlar. Tüketiciler, belirli gelirleri ile, faydalarını maksimum kılmak için, mümkün olduğu oranda fazla mal ve hizmet satın almak isterler. Müteşebbisleri üretim alanlarına kaydıran güç, kar amaç ve ümididir.
- **Fiyat Mekanizması:** Özel mülkiyet ve teşebbüs serbestliğini esas alan bir sistemde, fiyat mekanizması denen bir hesap makinası, hem tüketicilerin kendilerine en fazla faydayı sağlayacak mal ve hizmeti satın almalarına imkan verir, hem üreticilerin kendilerine en fazla kar sağlayacak üretim alanlarına kaymalarını sağlar ve hem de, üretim faktörlerinin, çeşitli üretim alanları arasında dağılımını sağlar.

Neo-Liberalizm

- ❑ Neoklasik iktisat temellidir. Piyasa mekanizması dengeyi sağlayacaktır
- ❑ Eğer denge sağlanamıyorsa piyasa işleyişinde sorun vardır
- ❑ Bu nedenle piyasa işleyişine engel olan unsurlar ortadan kaldırılmalıdır
- ❑ Bulgular etkin piyasalarda da mekânsal eşitsizlikler olduğunu göstermesine rağmen (yığılma, artan getiri ve birikimli nedensellik) neo-liberalistler piyasanın buna çözüm olacağını savunur
- ❑ Kamusal sınırlamaların azaltılması, özelleştirme ve sıkı mali ve parasal politikalar (küçülme anlamında!) neo-liberalizm ile özdeşleşmiştir
- ❑ Kamusal müdahalelerin azalması özellikle harcamalar
- ❑ Uluslararası açıklık ticaret, sermaye hareketleri
- ❑ Uygulama dönemi sorunlu
- ❑ Dünya Bankası ve IMF gibi temel kuruluşlar aracılığıyla küresel ekonomi zarar gördü
- ❑ Gelişen ya da az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelere borçlu hale geldi
- ❑ Küresel finansal hareketler bir bölgede yaşanan sorunun tüm bölgelere yayılmasına imkan verdi

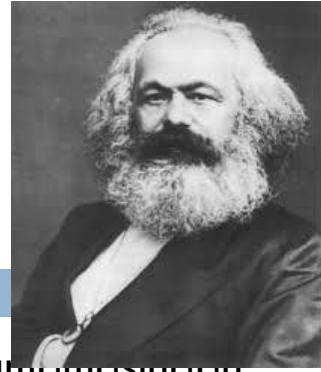
Keynesyenci Yaklaşım

- Büyük Buhran döneminde ortaya çıktı
- Piyasa yapışkanlıkları vardır. Her zaman ekonomi tam istihdam seviyesinde dengeye gelemmez
- Kamusal müdahale gereklidir
- Üretim ve tüketim devam etmelidir. Refah ekonomisi yaklaşımı
- Müdahale bakımından Marx ile yakınlaşsa da kapitalist sistemin devamını savunur
- Kamusal harcamaların artırılması ve kamunun geliri daha adil dağıtacak şekilde müdahale etmesine imkan verir
- Birikimli Nedensellikteki püskürtme etkisi bertaraf edilerek mekânsal eşitsizlikler giderilebilir
- 1960'lara kadar altın çağı yaşattı
- 1970'lerde petrol krizi ile birlikte sistem hata vermeye başladı ve neoklasik iktisat yine ağırlık kazandı

Sosyalizm

- Kolektivist sistemde (kumanda ekonomisi de denir) herkesin görevi, üretilecek şeyler ve milli gelirden alınacak paylar merkezi otorite tarafından ve plan aracılığıyla tayin edilir.
- Böyle bir toplumda, fertlerin üretim üzerinde mülkiyet hakkı olmayıp, üretimin yönetimi devlete aittir.
- İktisadi kalkınmayı gerçekleştirmede, hızlı bir sermaye birikimine ihtiyaç vardır.
- Müteşebbis sınıfı kaldırıldığından, özel teşebbüs yatırımları yoktur.
- Yabancı sermaye ise, hiç arzu edilmez.
- Bu bakımdan, iktisadi hayata devlet ve diğer kamu kuruluşlarının yatırımları, kısaca kamu yatırımları hakimdir.
- Sosyalizm, insan toplumlarının dayandığı üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet hakkını, müdahale ve kazanç kasti ile üretimi, insanlar arasındaki rekabeti ve bu kurumlardan doğan sosyal adaletsizlikleri eleştiren ve özel mülkiyet hakkı, teşebbüs serbestisi ve kar amacıyla üretim yönünden fiyat mekanizmasının rolünü kaldırarak, iktisadi hayata devletin müdahalesini şart koşan bir düşünce tarzıdır.

- Sosyalistlere göre, toplumdaki bütün huzursuzluk, sosyal adaletin sağlanamamasından ve sosyal adaletsizlik ise özel mülkiyet kurumundan ileri gelmektedir.
- Sosyalizm, 1917 Sovyet Devrimi sonrasında çeşitli ülkelerde (Küba, Vietnam, Kuzey Kore) uygulanmıştır. Ancak bu uygulamalara bakıldığında tek bir sosyalizmden bahsetmek mümkün değildir.
- **Karl Marx**, 1867'de **Das Kapital (The Capital)** adlı eserinde *Sosyalizmin esaslarını* ortaya koymuştur.
- Marx, **Kapital**'de öncelikle "kapitalist toplumun en küçük hücresi" olarak gördüğü «meta»nın çözümlenmesinden başlayarak kapitalist üretim ilişkilerini bütün boyutlarıyla inceler.
- İşçi Sınıfı (Proleteraya)'nın egemenliği esastır
- Devletçilik prensibi mutlak olarak geçerlidir.
- Kişilerarası eşitlik vurgusu yapılır. Kamu yararı ve toplum ön plandadır.
- Tek partili rejimlerdir. Örneğin «Komünist Parti»dir. "Sosyalist Parti", "İşçi Partisi" veya "Emek Partisi" gibi
- Faiz büyük oranda ortadan kalkmıştır.
- Devletin, ticari amaçlı üretim araçlarına (fabrikalara, tarım arazilerine, hayvan çiftliklerine) ve temel tamamlayıcı kurumlarına (bankalar, kooperatifler) mutlak egemen ve sahip olmasıdır

Temel prensipleri şunlardır:

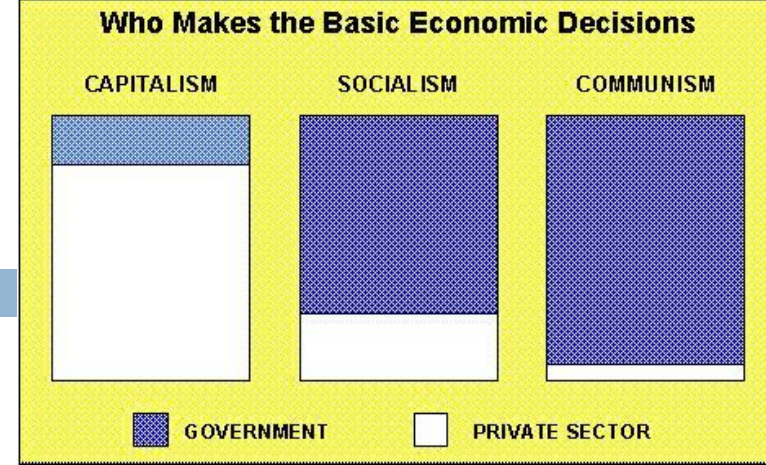
- Üretici güç olarak Emek öne çıkar.
- Devletçi Ekonomi (Üretim araçlarında devlet mülkiyeti) esastır.
- Merkezi Planlama vardır.
- Kamu Yararının (Genel Hukukun / Kamu Hukukunun) ön plana çıkması çok belirgindir.
- Tek partili siyaset tercih edilir, çünkü burjuva siyasetinde olan siyasal yapının işçileri böldüğü görüşü savunulur.

Sosyalist sistemler değişik aşamalardan geçebilir:

- Önce üretim araçları devletleştirilir. Özel sektör üretimden dışlanır.
- Yabancı sermaye dahil, tüm özel sektör kamu kurumuna dönüştürülmüştür. Özel sektöre gerek yoktur.
- Daha sonra gayrimenkuller (evler, arsalar, araziler) devletleştirilir. Sömürüye yol açtığı için özel mülk sahibi olunamaz.
- Devlet evleri ve arazileri yurttaşlarına kullanmaları için verir. Karşılığında kira almaz.
- Temel hizmetler (elektrik, su, telefon, toplu taşıma, okul, sağlık) ücretsiz hale gelir, çünkü bunlar üzerinden kendini zenginleştirecek bir sınıfa izin verilmez.
- Zaten devletleştirilmiş olan bu hizmetlerin kamu yararına ücretsiz hale kullanılır.

Sosyalist Yaklaşım

- Marksist temele dayanır
- Kapitalist sistem elbet çökecektir
- İşleyişine ilişkin detaylı bilgi yoktur
- Ancak kapitalist yapıdaki ilişkiler yerini sosyal ilişkilere bırakacaktır. Sınıf çatışmasından topyekün kalkınmaya
- Özel mülkiyet kaldırılmalıdır
- Uygulama dönemi beklenildiği gibi olmamıştır
 - Kabul edenler kapitalist ülkeler olmamıştır
 - Teoride mülkiyetin kaldırılması ve işçi sınıfına devredilmesi öngörülmüşken Komünist Parti eline geçmiştir.
 - Ancak yine de sosyal eşitsizliklerin giderilmesinde olumlu sonuçlar görülmüştür. Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde
 - 1980'li yıllarda önemli ölçüde çökmüş ve piyasa kurallarına göre işleyen kapitalist sisteme geçtiler
 - Ekonomik dönüşüm sıkıntılı oldu (gelişmiş ülkeler, piyasa koşulları, rekabetçilik mevcut ekonomik yapı gibi)

Karma Ekonomi

- Gerek kapitalist, gerek sosyalist sistem ideal bir işleyişe reel hayatta kavuşamamıştır.
- Ne kapitalist sistemin kar ve özel menfaat motoru, ne de kolektivist sosyalist sistemin kamu menfaatine dayanan itici kuvveti, üretim-tüketim dengesini ideal şemalarına göre gerçekleştirmeyi başarabilmiştir.
- Karma ekonomi, kapitalist ve sosyalist sistemlerin kötü taraflarını atarak, iyi taraflarını almaya çalışan bir karma düzendir.
- Sosyalist ve Kapitalist sistemlerin uyumlu bir bileşimi olarak düşünülebilir.
- Kısmen devletçi kısmen özel sektöre dayalı bir üretim mevcuttur.
- Hem Serbest Piyasa Ekonomisi geçerlidir, hem de Merkezi Planlama yapılıdır.
- Özel sektörün girmek istemediği veya gücünün yetmediği alanlarda devlet yatırımları devreye girer.
- Devlet ekonomik hayatı yönlendirir ve müdahil olur.
- Devlet üretim araçlarına çeşitli oranlarda sahiptir fakat özel sektör de yasak değildir.
- Karma ekonomilerde üretim, özel mülkiyet hakkına sahip serbest teşebbüsler tarafından yapılabildiği gibi bazı önemli alanlarda devlet tarafından yapılabilmektedir. Bazı sahalarda da devlet ve özel teşebbüs bir arada faaliyette bulunmaktadır.

- Daha çok kalkınmakta olan veya kalkınma hamlesini yeni başlatan ülkelerde uygulanır ve işe yarar.
- İhracat teşvik edilir. İthalattan mümkün mertebe kaçınılmaya çalışılır.
- Siyasi hayatta ise genellikle çok partili ve parlamenter rejimler benimsenir.

Uygulayan Ülkeler

- **Geçmişte:** 1980 öncesi Türkiye, Fransa
- **Terkedenler:** Türkiye, Mısır, Hindistan
- **Sürdürenler:** Çin (Sosyalisttir fakat uygulamada ise Karma Modele dönüşmektedir), Venezuela, Tunus

Olumsuz Yönleri:

- Devlet hantal ve aşırı bürokratik bir yapıya kavuşabilir.
- Devlet sektöründe rekabet olmadığı için kalitesiz üretim yapılabilir.
- Özel sektör teşvik edilmezse gelişmeyebilir.
- Devlet sektörü gelişen teknolojiye ayak uyduramayabilir.
- Özelleştirmeler yanlış yapılarak, bozuk bir kapitalistleşme sürecine girilebilir.
- Planlamalar yanlış gerçekleştirildiğinde verimsiz üretimler ortaya çıkabilir.

3. Yol ve Alternatif Yaklaşımlar

- Üçüncü Yol Yaklaşımları
 - Sosyal demokrat temelli bir yaklaşımdır
 - Kamusal müdahaleyi öngörür ancak bu belli alanlara olmalıdır
 - Bilgi temelli ekonomi için eğitime
 - Arz temelli bir yaklaşım öngörür
 - Öğrenmeyi, bilgi üretimini, yenilik ve sosyal sermayeyi desteklemek gibi
 - Tam anlamıyla orta yolcu
 - Açık ekonomi
 - Küresel ticaret aynı zamanda bölgelerin bilgiye erişmesine de imkan verir
- Alternatif Yaklaşımlar
 - Toplumsal Ekonomiler
 - Yerel Değişim Ticareti Sistemi
 - Çalışan Kontrollü Kooperatifler
 - Uygulama alanı bulamamışlardır
 - Kapitalist değildirler